

Veileder ved funn av menneskelige levninger

VEILEDER VED FUNN AV MENNESKELIGE LEVNINGER

ISBN: 978-82-7682-089-8

1. utgave, november 2018

Forsidefoto: Egil Lindhart Bauer, NIKU

Design/layout: De nasjonale forskningsetiske komiteene / Oktan Oslo AS

Copyright © De nasjonale forskningsetiske komiteene

www.etikkom.no

INNHold

Forord	3
Innledning	4
Lover, konvensjoner og forskningsetikk	6
Uforutsette funn	12
Forutsette funn	14
Aktuelle institusjoner og ansvarsområder	17
Litteratur og ressurser	19

FORORD

Veileder ved funn av menneskelige levninger er utarbeidet av Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger (Skjelettutvalget) og omhandler forvaltningen av menneskelige levninger¹ i Norge. Skjelettutvalget ble opprettet i 2008 som en uavhengig instans, underlagt Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH), én av De nasjonale forskningsetiske komiteene (FEK).

En viktig oppgave for utvalget har vært å utarbeide *Forskningsetisk veileder for forskning på menneskelige levninger* (2014).² Forskningsetisk veileder handler primært om forskning, mens denne veilederen primært omhandler forvaltning. De to veilederne er ment å utfylle hverandre. Forvaltning og forskning på menneskelige levninger kan vanskelig ses adskilt, all den tid menneskelige levninger er viktig kildemateriale for fremtidig forskning. Derfor er det å arbeide for god og ansvarlig forvaltning av menneskelige levninger også et forskningsetisk arbeid. Formålet er at både forskningen og forvaltningen av menneskelige levninger skal være etisk ansvarlig.

Oslo, november 2018

Skjelettutvalget (2018):

Nils Anfinset (utvalgsleder), Therese Robertsen Almaas (lekmedlem), Sean Denham, Siri Forsmo (NEM), Kjetil Fretheim (NESH), Tora Hultgren, Elin Myrvoll, Jens Rytter, Birgitte Skar, Unn Yilmaz, samt Lene Os Johannessen (sekretær).

I tillegg har Ingegerd Holand (tidligere medlem av NESH og Skjelettutvalget) deltatt i arbeidsgruppa for denne veilederen.

¹ «Menneskelige levninger» skal her forstås som intakte skjeletter, deler av skjeletter, levninger etter kremasjoner, samt annet menneskelig biologisk materiale.

² Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger 2014

INNLEDNING

Norge har nasjonale lover som beskytter graver og menneskelige levninger. Lovverket på området er imidlertid lite oversiktlig og gir ikke alle menneskelige levninger lovbeskyttelse, noe som reiser en rekke praktiske utfordringer og gjør det vanskelig å sikre at forvaltningen av, og dermed også forskningen på, menneskelige levninger er etisk forsvarlig.³ I tillegg er mange ulike institusjoner involvert, og det er ikke alltid like tydelig hvem som har forvaltningsansvaret. Utfordringene på feltet er særlig knyttet til uforutsette funn av menneskelige levninger og til menneskelige levninger med manglende juridisk beskyttelse. Formålet med veilederen er å gi en oversikt over dagens situasjon for håndtering av menneskelige levninger ved funn og forvaltning, og å synliggjøre noen av de utfordringer som finnes.

Menneskelige levninger, uavhengig om de blir funnet uforutsett eller i en planlagt arkeologisk utgravning, om de har lovbeskyttelse eller ikke, vil være viktig kildemateriale for fremtidig forskning. Funn og forvaltning av menneskelige levninger kan derfor vanskelig skilles klart fra forskning på menneskelige levninger. Det å bidra til å lage gode rutiner for å sikre en forsvarlig håndtering og forvaltning av et forskningsmessig viktig kildemateriale er derfor avgjørende i arbeidet med forskningsetikk på feltet.

Siden veilederen omhandler både uforutsette og forutsette funn av menneskelige levninger, henvender den seg til flere ulike brukere. Én viktig målgruppe er brukere utenfor forskning og forvaltning som kan komme i befatning med menneskelige levninger, det være seg i politiet, ulike trossamfunn eller allmennheten i forbindelse med uforutsette funn. Andre viktige målgrupper er forskere og forskningsmiljøer, og museer og samlinger. I tillegg vil veilederen forhåpentligvis også være nyttig for sentrale institusjoner i kulturminneforvaltningen, som Riksantikvaren, Fylkeskommunene, Sametinget, Sysselmannen på Svalbard og Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU).

³ Sellevold 2006; Sellevold 2009

I første del av veilederen gis en oversikt over lover og forskrifter som regulerer forvaltningen av menneskelige levninger, og en oversikt over relevante konvensjoner og forskningsetikk. Videre gir veilederen en oversikt over dagens situasjon for saksgang ved funn av menneskelige levninger. Veilederen skisserer to ulike fremgangsmåter⁴ med tilhørende figurer (Figur 1 og 2):

- Fremgangsmåte ved *uforutsette funn* av menneskelige levninger.
- Fremgangsmåte ved *forutsette funn* av menneskelige levninger i forbindelse med planlagte utgravninger.

Til slutt følger en oversikt over relevante institusjoner som det vises til i veilederen, samt relevant litteratur og ressurser som er lagt til grunn for utformingen av denne veilederen.

⁴ Jf. Sellevold 2009:29ff.

LOVER, KONVENSJONER OG FORSKNINGSETIKK

I Norge går det et viktig skille mellom fredet og ikke-fredet materiale. Fredet materiale har lovbeskyttelse, og håndteringen av funnene er regulert i lov og forskrift. Ikke-fredet materiale mangler lovbeskyttelse og har ufullstendige regler for håndtering. Internasjonale konvensjoner og forskningsetikk er relevant rammeverk for begge kategorier.

Fredet materiale

Graver og menneskelige levninger som er vernet ved lov er *fredet*. Det er flere lover som verner graver og menneskelige levninger: kulturminneloven, svalbardmiljøloven og gravferdsloven. Fredet materiale har både lovbeskyttelse og regler for håndtering.

Kulturminneloven⁵

Etter kulturminnelovens § 4 er alle gravminner fra før-reformatorisk tid (før 1537) automatisk fredet. Det samme gjelder samisk materiale som er eldre enn 1917. Skipsfunn som er mer enn 100 år gamle er statens eiendom og vernet etter § 14. I tillegg kan graver og gravminner yngre enn 1537 fredes ved enkeltvedtak etter kulturminneloven § 15. Håndtering av materiale som er fredet etter kulturminneloven reguleres av forskrift om faglig ansvarsfordeling mv. etter kulturminneloven.⁶

Svalbardmiljøloven⁷

På Svalbard reguleres kulturminnevernet av svalbardmiljølovens kapittel V. Etter svalbardmiljølovens § 39 er alle spor etter menneskegraver, herunder kors og andre gravmarkeringer, samt bein og beinrester i og på markoverflaten, automatisk fredet uavhengig av alder. Sysselmannen er forvaltningsmyndighet for kulturminner på Svalbard.

⁵ Lov 9. juni 1979 nr. 50 om kulturminner (kulturminneloven).

⁶ Se Forutsette funn.

⁷ Lov 15. juni 2001 nr. 79 om miljøvern på Svalbard (svalbardmiljøloven).

Gravferdsloven⁸

Gravferdslovens § 8 beskytter graver i 20 år, og nedlagte gravplasser i 40 år. Naturlig grav, rester etter en omkommet person på havets bunn eller ute i naturen, er beskyttet etter gravferdslovens § 1, tredje ledd. Graver for utenlandske soldater og krigsfanger (krigsgraver) fra første og andre verdenskrig er fredet uten tidsbegrensning (§ 23a).⁹ Ansvar for vedlikehold av krigsgraver er regulert i forskrift om krigsgraver.

Ikke-fredet materiale

Mange funnkategorier av menneskelige levninger er imidlertid ikke automatisk fredet etter norsk rett og har ufullstendige regler for håndtering.

Graver og menneskelige levninger yngre enn 1537 (og som ikke er på Svalbard), samiske graver yngre enn 1917, og nedlagte gravplasser eldre enn 40 år er kategorier av arkeologiske kulturminner som i dag har et ufullstendig lovmessig vern etter norsk rett. Dette kan eksempelvis være menneskelige levninger fra nyere kapeller og krypter, nedlagte gravplasser fra hospitaler og fengsler, samiske kirkegårder med gravlegninger yngre enn 1917, eller gravplasser for andre trossamfunn. Det finnes likevel flere eksempler på at materiale uten lovbeskyttelse blir arkeologisk utgravd, undersøkt og innlemmet i samlinger på linje med automatisk fredete funn.¹⁰ Det finnes imidlertid ingen bestemmelser i lovverket om at det skal gjennomføres arkeologisk arbeid i forbindelse med slike funn, eller bestemmelser om hvem som skal forestå slikt arbeid. Dette reiser en rekke praktiske utfordringer og gjør det vanskelig å sikre en faglig god og etisk forsvarlig forvaltning av menneskelige levninger.¹¹

⁸ Lov 7. juni 1996 nr. 32 om gravplasser, kremasjon og gravferd (gravferdsloven).

⁹ Se også Kulturdepartementet 2014

¹⁰ Eksempler på dette er gravene fra Christiania Tugthus, Domkirkegården i Trondheim, Heddal prestegård, samt utgravningene utenfor domkirken i Kristiansand.

¹¹ Se Paasche (2015) om problemstillinger knyttet til dagens forvaltningspraksis og om etter-reformatorisk materiale som kilde til historisk kunnskap.

Krigsgraver

Krigsgraver står på flere måter i en særstilling og trekkes derfor ut som et eget punkt. Krigsgraver skal i denne sammenheng forstås som graver og levninger etter falne i krig, både falne soldater og krigsfanger, enten disse var soldater eller sivile. Krigsgraver kan falle inn under både fredet og ikke-fredet gravmateriale avhengig av konteksten gravmaterialet befinner seg i.

Krigsgraver fra første og andre verdenskrig som ligger på krigsgravplass har et tydelig juridisk vern gjennom gravferdslovens bestemmelser (se over). Dersom en undersøkelse viser at menneskelige levninger tilhører en krigsgrav fra første eller andre verdenskrig, vil vernet som krigsgrav slå inn på funnstedet. Ukjente krigsfangegraver, i betydningen krigsfanger som av en eller annen grunn er begravd uten merket grav og ikke gjenfunnet og flyttet etter krigen, skal oppfattes som en naturlig grav, og omfattes dermed av gravferdslovens § 1, tredje ledd. Krigsgraver innenfor disse kontekstene faller naturlig inn under fredet materiale og vil være omfattet av gravferdslovens bestemmelser.

Det er imidlertid kategorier av krigsgraver som ikke har like klar beskyttelse. Én kategori krigsgraver som er uten lovmessig vern er krigsgraver fra kriger mellom 1537 og 1914.¹² Videre knytter det seg en særlig utfordring til graver som kommer inn under den såkalte «sammendragning av utenlandske krigsgravlagte i Norge».¹³ Sammendragning av utenlandske krigsgravlagte innebar at krigsgravplasser og skipsvrak fra første og andre verdenskrig ble tømt for levninger og enten ført til sitt hjemland eller gravlagt på annet gravsted.¹⁴ Etter sammendragning av et krigsgravsted, har ikke stedet lenger status som krigsgravsted, og er dermed uten juridisk vern. Videre, ved sammendragning av gravene anses de å være helt tømt for menneskelige levninger, men det er kjent at ikke alle levninger etter de døde alltid ble tatt

¹² Norge var involvert i minst 11 kriger i perioden 1537-1814.

¹³ Krigsgravtjenesten hadde ansvar for registrering og hjemføring eller flytting av utenlandske krigsgraver etter andre verdenskrig, en prosess som offisielt var avsluttet i 1966. Krigsgravtjenesten har avlevert sitt arkivmateriale til Riksarkivet, og er i dag underlagt Avdeling for tro, livssyn og kulturvern i Kulturdepartementet.

¹⁴ F.eks. flyttingen av menneskelige levninger fra skipsvraket Rigel til et gravsted på Tjøtta i Alstadhaug.

med. Særlig gjelder dette mindre levninger, som fingre og tenner, men til dels også større levninger.¹⁵ Nyere undersøkelser har også vist at det med stor sannsynlighet finnes skjelettresten etter de gravlagte på gravplasser som anses som tømte.¹⁶ Plasseringen av disse «tømte» krigsgravplassene er ofte kjent, da det ved noen av gravene i dag står minnesteiner. I Norge i dag har vi altså den situasjon at det fortsatt finnes menneskelige levninger på merkede, tidligere krigsgravplasser som med dagens praksis ikke har noe vern. Dette er igjen viktig å se i sammenheng med den store interessen for fysiske spor etter andre verdenskrig i samlermiljøer og at det i dag pågår aktiv leting og graving etter gjenstander på slike tidligere gravsteder. Til tross for at krigsgraver fra første og andre verdenskrig er fredet, knytter det seg altså flere utfordringer til lover og praksis rundt krigsgraver som gjør det vanskelig å sikre en etisk håndtering av levninger fra disse gravene.

Internasjonale konvensjoner og forskningsetikk

I tillegg til lover og forskrifter er også forskningsetikk og internasjonale konvensjoner, som Norge ved ratifisering har forpliktet seg til, relevant rammeverk for håndtering og forvaltning av graver og menneskelige levninger, både for fredet og ikke-fredet materiale.

I 1951 ratifiserte Norge 3. Genève-konvensjon om behandling av krigsfanger (Genève, 1949), som blant annet gir bestemmelser for krigsgraver.¹⁷ Denne ratifiseringen ble implementert i norsk lovgivning i 2011 ved gravferdsloven § 23 a (se over). I 1990 ratifiserte Norge *ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater*. Denne konvensjonen gir urfolk rett til å bevare og videreutvikle sin egen kultur, og stadfester myndighetenes plikt til å sikre at slikt arbeid støttes. I 1995 ratifiserte Norge *Europarådets konvensjon om vern av den arkeologiske kulturarven* (Valletta 1992). Her framgår det at alle spor etter menneskeheten *uansett tidsepoke* skal beskyttes som del av vår kulturarv. I tillegg ratifiserte Norge i 1999 *Europarådets rammekonvensjon om*

¹⁵ Se f.eks. Rønnebu 2014:346; Nordlys 1964; Tromsø 1964:4

¹⁶ Vestfold fylkeskommune 2013:17, 22-23

¹⁷ Se Anna Petrig (2009) for oversikt og diskusjon av krigsgraver og internasjonale humanitære forpliktelser.

vern av nasjonale minoriteter (Strasbourg 1995), som blant annet omhandler kulturvern og bevaring av nasjonale minoriteters identitet, «det vil si deres religion, språk, tradisjoner og kulturarv».¹⁸ Ratifiseringen av internasjonale konvensjoner innebærer en rettslig forpliktelse for Norge. Den aktuelle konvensjonens forpliktelser må deretter implementeres i norsk lovgivning for å ha virkning i Norge. Bestemmelser i kulturminneloven, gravferdsloven og plan- og bygningsloven legger i all hovedsak det nødvendige lovmessige grunnlaget for å følge opp forpliktelsene.¹⁹

I tillegg til ratifiserte konvensjoner, er forskningsetikken en viktig ressurs for en ansvarlig og etisk god forvaltning av menneskelige levninger. På nasjonalt nivå i Norge har Skjelettutvalget utarbeidet *Forskningsetisk veileder for forskning på menneskelige levninger*.²⁰ Selv om den forskningsetiske veilederen ble utarbeidet med tanke på å kunne imøtegå utfordringer omkring etikk og forskning på menneskelige levninger, er dette også en relevant ressurs i arbeidet med å imøtegå utfordringer omkring etikk og forvaltning av menneskelige levninger.

Det at etikk oppfattes som en viktig ramme også for forvaltningen av menneskelige levninger, gjenspeiles også i utviklingen internasjonalt. Ett eksempel er *World Archaeological Congress (WAC)* som utarbeidet *The Vermillion Accord on Human Remains* (1989), hvor følgende prinsipp legges til grunn: «Respect for the mortal remains of the dead shall be accorded to all, irrespective of origin, race, religion, nationality, custom and tradition».²¹ Dette ble videreutviklet i WACs *First Code of Ethics* (1990) om forpliktelser overfor urfolk, der respekten for menneskelige levninger eksplisitt blir trukket frem. Et annet eksempel på etikk som rammeverk for forvaltning av menneskelige levninger, er en veileder for håndtering av gamle kristne graver i England, hvor et viktig prinsipp er: «Human remains should always be treated with dignity and respect».²²

¹⁸ Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter: artikkel 5

¹⁹ St.meld. nr. 16:87

²⁰ Se fotnote 2

²¹ The Vermillion Accord on Human Remains 1989

²² English Heritage & The Church of England 2017:1.

Når det gjelder håndtering av menneskelige levninger ved museer, har International Council of Museums (ICOM) utarbeidet retningslinjer²³ som sidestiller alle menneskelige levninger og trekker opp generelle prinsipper både for forvaltning og utstilling: «They must be presented with great tact and respect for the feelings of human dignity held by all peoples.»²⁴ Et annet eksempel som tydelig viser relevansen av forskningsetikk for forvaltningen av menneskelige levninger ved museer, er en veileder utarbeidet av en arbeidsgruppe nedsatt av *Department for Culture, Media and Sport* i England. Her fremheves det blant annet at «Human remains have a unique status within museum collections. They have the potential to make a contribution to the public good, through research, teaching and, in appropriate cases, display».²⁵

²³ ICOM 2013:3.7, 4.3

²⁴ ICOM 2013:4.3

²⁵ Department for Culture, Media and Sport 2005:7

UFORUTSETTE FUNN

Med *uforutsette funn* menes funn av graver, løsfunn, intakte skjeletter, deler av skjeletter, brente og ubrente bein som ikke er forventede resultat av en planlagt prosess eller utgravning. Dette kan være tilfeldige funn, for eksempel i forbindelse med bygg- og anleggsarbeider, eller i naturen. Uforutsette funn kan også omfatte levninger fra kirkekrypter eller museale samlinger hvor det er uklart hvilken status materialet har. Det kan også være tilfeller der man står overfor uforutsette funn i en ellers planlagt utgravning.

Uforutsette funn av skjeletter og menneskelige levninger skal umiddelbart meldes til politiet.²⁶ Det bør også vurderes om kulturminnemyndighetene skal varsles i tillegg. På bakgrunn av meldingens karakter avgjør politiet materialets status eller foretar ved behov en befarings på funnstedet. Dersom funnet vurderes å være av interesse for politiet, vil politiet innlede etterforskning for å få bekreftet eller avkreftet om dødsfallet skyldes en straffbar handling. For å unngå at materialets kildeverdi og funnkontekst forringes, bør funn av menneskelige levninger i størst mulig grad vurderes på stedet av kompetent personell. I saker hvor politiet tror funnet kan være et kulturminne, skal politiet derfor umiddelbart stanse sitt arbeid, ta kontakt med kulturminneforvaltningen og sikre funnstedet. Funn og funnkontekst avgjør hvilken institusjon som er rette sted å henvende seg til,²⁷ men som en hovedregel kan man ta kontakt med fylkeskommunen eller Sametinget, som har den rette kompetanse til å følge opp saken. Det kan også være hensiktsmessig å søke informasjon om tidligere gravplasser eller kirkegårder på www.kulturminnesok.no, før det foretas for store inngrep på stedet.

På Svalbard skal alle funn av menneskelige levninger meldes til Sysselmannen på Svalbard,²⁸ som har interne rutiner for hvilke tiltak som settes i gang.

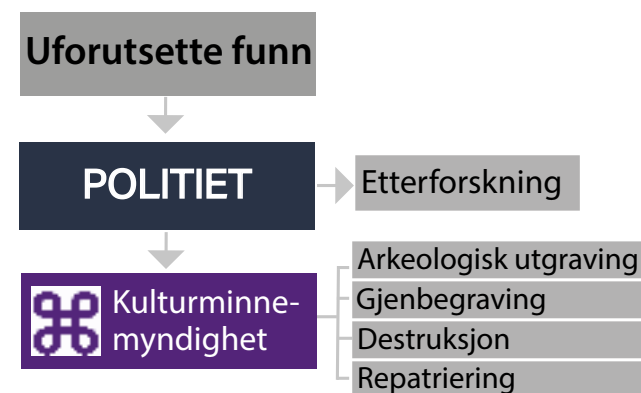
²⁶ Politiets ansvar fremkommer blant annet i politiinstruksen § 10-6, Etterforskning av likfunn, og i påtaleinstruksen § 13-1, Sakkyndig likundersøkelse ved mistanke om straffbar handling og funn av ukjent lik.

²⁷ Se Forutsette funn.

²⁸ Jfr. svalbardmiljøloven.

Funn av menneskelige levninger som er definert som automatisk fredet etter kulturminneloven kan også være av interesse for politiet, da inngrep på funnstedet kan være å betrakte som brudd på kulturminneloven²⁹, og derigjennom være straffbart.³⁰

Figur 1: Uforutsette funn

Se figur 2.

²⁹ Kulturminneloven § 3 om forbud mot inngrep i automatisk fredete kulturminner, og § 8 om tillatelse til inngrep i automatisk fredete kulturminner.

³⁰ Kulturminneloven § 27 om straff ved inngrep i automatisk fredete kulturminner.

FORUTSETTE FUNN

Med forutsette funn menes funn av graver, løsfunn, bein, intakte skjeletter, deler av skjeletter, brente og ubrente bein som er resultat av en planlagt prosess eller utgravning. Slike funn er forutsette i den forstand at lovverket foreskriver så vel undersøkelsesplikt som ansvar for utgravningen.³¹ Forutsette funn er derfor som regel fredet materiale, men det forekommer også planlagte utgravninger av ikke-fredet materiale.³² Dessuten kan uforutsette funn av menneskelige levninger også forekomme i planlagte arkeologiske utgravninger.

Fredet materiale har lovbeskyttelse og regler for håndtering, mens ikke-fredet materiale i utgangspunktet mangler lovbeskyttelse og har mangelfulle regler for håndtering. Det går derfor et viktig skille mellom fredet og ikke-fredet materiale også når det gjelder de ulike forvaltningsinstitusjonenes håndtering av levningene.

Fredet materiale

Forskrift om faglig ansvarsfordeling mv. etter kulturminneloven regulerer den faglige ansvarsfordelingen og angir hvilke institusjoner som har ansvar for gjennomføring av arkeologisk arbeid. Ansvarsfordelingen er komplisert, og forskriften blir stadig revidert.³³

I forvaltningen av fredet materiale skilles det mellom rådgivende, utførende og oppbevarende institusjoner. I kulturminneforvaltningen er Riksantikvaren overordnet kulturminnemyndighet, mens fylkeskommunen og Sametinget er regionale forvaltningsmyndigheter med ansvar for henholdsvis eget fylke eller hele landet hva gjelder samisk materiale. Tilsvarende har Sysselmannen forvaltningsmyndighet for kulturminner på Svalbard. Det finnes flere utførende institusjoner. Universitetsmuseene skal gjennomføre

³¹ Jf. plan- og bygningsloven.

³² Se fotnote 7

³³ Klima- og miljødepartementet la i mars 2018 fram forslag til en ny ansvarsfordeling basert på prinsippene i den foreslåtte Regionreformen, der mer ansvar overføres fra Riksantikvaren til de regionale myndighetene, som i dag er fylkeskommunene, og til Sametinget. Vedtak forelå ikke da denne veilederen gikk i trykken.

arkeologiske utgravninger av fredete kulturminner på land. Unntak gjelder for de åtte middelalderbyene, samt kirker, kirkegårder, klostre, borger og befestninger fra middelalderen, hvor arkeologiske utgravninger skal forestås av NIKU. Når det gjelder funn under vann har sjøfartsmuseene bestemte geografiske ansvarsområder.

Ansvar for vedlikehold av krigsgraver er regulert i forskrift om krigsgraver. Det er gravplassmyndighetene som har ansvaret for vedlikehold av krigsgraver som er vernet ved lov, om ikke departementet har fastsatt noe annet. Ansvaret for vedlikehold, kvalitetssikring og formidling av dokumentasjonen av krigsgraver er tillagt Falstadsenteret.

Det er opp til rette myndighet i hver funnsituasjon å avgjøre om fredet materiale skal sikres gjennom videre undersøkelse og innsamling eller om det skal bevares på funnstedet. Dersom det blir avgjort at det automatisk fredete funnet skal sikres gjennom videre undersøkelse og innsamling, vil det normalt bli utgravd, dokumentert, undersøkt og analysert, og til sist magasinert i universitetsmuseene der de blir fagmessig kuratert i henhold til museale retningslinjer. For materiale fra Svalbard er en tilsvarende funksjon for magasin og kuratering lagt til Svalbard museum.

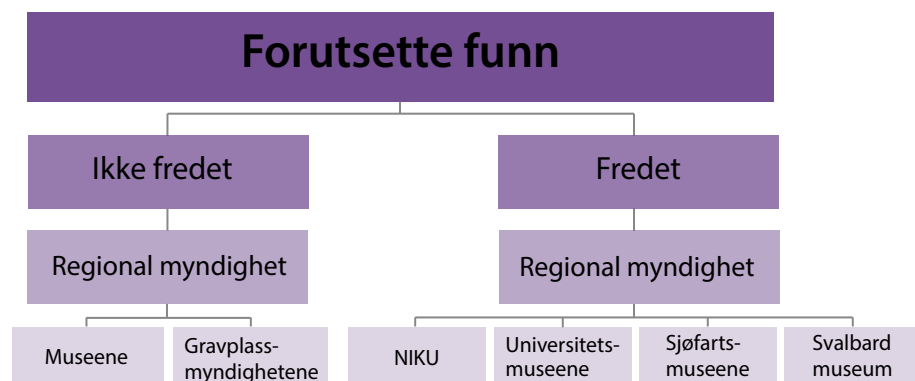
Ikke-fredet materiale

Dersom materialet ikke er fredet gjennom lov eller enkeltvedtak, kan det likevel være aktuelt med magasinering etter utgravning. I de fleste tilfeller vil bevaring på stedet uten utgravning, eller gjenbegraving etter utgravning på funnstedet, være mest aktuelt. I enkelte tilfeller kan gjenbegraving på annen vigslet gravplass være aktuelt. Da må den lokale gravplassmyndighet kontaktes. Før eventuell gjenbegraving er det viktig å vurdere om det er relevant å sikre kildeverdien av materialet gjennom prøver og dokumentasjon. Eventuell tilbakeføring (repatriering) kan også vurderes.

For å sikre faglig og etisk god forvaltning av materiale uten rettslig vern, er de internasjonale konvensjonene og forskningsetikken viktige ressurser. Med bakgrunn i konvensjonene og forskningsetisk rammeverk kan det utarbeides retningslinjer for forvaltning av menneskelige levninger uten rettslig vern. Forvaltningsansvarlig institusjon kan også sette opp og følge faglig og

etisk funderte planer for håndtering av de menneskelige levningene i alle stadier fra funn til avlevering. Basert i det forvaltningsansvarlige myndighet oppfatter som den beste faglige og etiske avgjørelsen for hvordan materiale bør avleveres, kan alternativer for avlevering være enten overføring til et museum eller avlevering til gravplassmyndighetene for gjenbegravning. Destruksjon av materiale bør unngås, siden det innebærer at materialet vil være tapt for all fremtid. For avlevering til et museum kan flere museer være relevante i tillegg til de arkeologiske universitetsmuseene og sjøfartsmuseene, for eksempel Nasjonalt medisinsk museum ved Norsk Teknisk Museum.

Figur 2: Forutsette funn

AKTUELLE INSTITUSJONER OG ANSVARSOMRÅDER

Kulturminneforvaltningen

[Klima- og miljødepartementet](#) har det øverste ansvaret for forvaltningen av kulturminner i Norge.

[Riksantikvaren](#) er fagdirektorat og skal iverksette den nasjonale kulturminnepolitikken.

[Sysselmannen](#) er forvaltningsmyndighet og utøvende institusjon for kulturminner på Svalbard. Svalbard museum har delegert ansvar for forvaltningen av innsamlede gjenstander på Svalbard.

Sametinget har ansvaret for fredete samiske kulturminner.

[Fylkeskommunene](#) har ansvar for fredete kulturminner.

Utførende institusjoner

Universitetsmuseene og sjøfartsmuseene er faglige rådgivere for Riksantikvaren for arkeologiske kulturminner på land og under vann, og som regel utførende institusjon for evt. utgravninger.

Universitetsmuseene:

[Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo](#)

[Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger](#)

[Universitetsmuseet i Bergen](#)

[NTNU vitenskapsmuseet, Trondheim](#)

[Tromsø Museum - Universitetsmuseet](#)

Museer med ansvar for arkeologi under vann:

[Norsk Maritimt Museum, Oslo](#)

[Stavanger maritime museum](#)

[Stiftelsen Bergens Sjøfartsmuseum](#)

[NTNU Vitenskapsmuseet, Trondheim](#)

[Tromsø museum - Universitetsmuseet](#)

[Norsk institutt for kulturminneforskning \(NIKU\)](#) undersøker de arkeologiske kulturminnene fra middelalderen som Riksantikvaren har et særskilt ansvar for. Dette gjelder kirker, kirkegårder, klostre, borganlegg fra middelalder og

de åtte middelalderbyene (Bergen, Hamar, Oslo, Sarpsborg, Skien, Stavanger, Trondheim og Tønsberg).

Andre relevante institusjoner/instanser

Politiet

Etter [politistruksens § 10-6](#) og [påtaleinstruksen § 13-1](#) skal politiet å ta hånd om lik og etterforske likfunn. Ved mistanke om funn av automatisk fredet kulturminne, skal politiet stanse arbeidet og kontakte kulturminneforvaltningen. Økokrim har et særlig ansvar for miljøkriminalitet, herunder kulturminnekriminalitet.³⁴

De Schreinerske Samlinger

De Schreinerske samlinger er en skjelettsamling ved Seksjon for anatomi ved Institutt for medisinske basalfag, Universitetet i Oslo. Deler av samlingen er historisk og deler er tilkommet senere ved deponering fra de ulike universitetsmuseene. Sametinget er tillagt et spesielt forvaltningsansvar for de samiske skjelettene i samlingen, jfr. avtalen mellom UiO og Sametinget.³⁵ I tillegg inneholder samlingene materiale som verken universitetsmuseene eller Sametinget har forvaltningsansvar for.

Nasjonalt Medisinsk Museum ved Norsk Teknisk Museum

[Nasjonalt medisinsk museum](#) ble opprettet i 2001 som en del av Norsk Teknisk Museum og er ansvarlig for det nasjonale museumsnettverket om medisinsk historie. Museet har fått overført en del medisinske samlinger fra sykehus som er nedlagt, og har erfaring med forskning, forvaltning og formidling på området. Museet kan være relevant institusjon for deponering av menneskelige levninger fra andre medisinske institusjoner, men dette er ikke utredet nærmere.

Falstadsenteret

[Falstadsenteret](#) har ansvaret for vedlikehold, kvalitetssikring og formidling av dokumentasjonen av krigsgraver.

³⁴ Didriksen, K. 2009

³⁵ Lønning mfl. 1998; Holand, I., Lynnerup, N., Nicolaysen, G., Schanche, A., Sellevold, B. J. og Sjøvold, T. 2000

LITTERATUR OG RESSURSER

Litteratur

- Advisory Panel on the Archaeology of Burials in England (2017). *Guidance for best practice for treatment of human remains excavated from Christian burial grounds in England*. Second edition. Swindon: Advisory Panel on the Archaeology of Burials in England.
- Department for Culture, Media and Sport (2005). *Guidance for the Care of Human Remains in Museums*. London.
- Didriksen, K. (2009). Et etisk problem: Gravplasser mangler lovbeskyttelse etter 40 år. *Miljøkrim*, 1, s. 28-31.
- Drenzel, Lena m.fl. (2016). *Mänskliga kvarlevor vid offentliga museer. En kunnskapsöversikt*. FoU Rapport 15. Stockholm: Statens historiska museer.
- Holand, I., Lynnerup, N., Nicolaysen, G., Schanche, A., Sellevold, B. J. og Sjøvold, T. (2000). *Vurdering av den vitenskapelige verdi av De Schreinerske Samlinger ved Instituttgruppe for medisinske basalfag, Det medisinske fakultet, Universitetet i Oslo*. Innstilling fra en internasjonal vitenskapelig komité nedsatt av Det akademiske kollegium 7. sept. 1999. Kautokeino, København, Stockholm og Oslo: Universitetet i Oslo.
- International Council of Museums (2017). *ICOM Code of Ethics for Museums*. Paris: ICOM.
- Kulturdepartementet (2014). *Vedlikehold av krigsgraver i Norge. Høringsnotat*. Oslo: KUD.
- Lønning, I. m.fl. (1998). *Innstilling fra Utvalg for vurdering av retningslinjer for bruk og forvaltning av skjelettmateriale ved Anatomisk institutt*. Universitetet i Oslo.
- Nordlys (1964). *Avglemt massegrav i Tromsdalen*. 27. juni.
- Paasche, K. red., (2016). *1537 – det vanskelig skillet. Forskning på og forvaltning av arkeologiske kulturminner fra nyere tid*. Trondheim: NTNU Vitenskapsmuseet.
- Petrig, A. (2009). *The war dead and their gravesites*. I *International Review of the Red Cross*, 91, Nr. 874, s. 341-369.
- Rønnebu, G. L. (2014). ««En ualminnelig vemmelig sak» - Operasjon Asfalt 1951», *Heimen*, 51, s. 343-354.
- Sellevold, B. J. (2006). *Forvaltning av graver og skjeletter fra nyere tid*. Rapport til Riksantikvaren. Antropologiske undersøkelser rapport nr. 7. Oslo: NIKU.
- Sellevold, B. J. (2009). *Om retningslinjer for håndtering og forvaltning av skjelett- og*

gravfunn fra nyere tid. Rapport til Riksantikvaren. NIKU rapport 32. Oslo: NIKU.
St.meld. nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*. Oslo: Miljøverndepartementet.
Tromsø (1964). *Levninger av 10 serbere lå skjult i krigsgravene*. 9. september, s. 4.
Vestfold fylkeskommune (2013) *Krigsminnelokalitet ID 159642. Gravplass ved Russerfangeleir fra andre verdenskrig på øya Mellom Bolærne. RAPPORT: Utredning og arkeologisk registrering*. Vestfold fylkeskommune.
World Archaeological Congress (1989). *Vermillion Accord on Human Remains*. South Dakota: WAC.

Forskningsetiske retningslinjer

Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) (2016). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*.
Nasjonalt utvalg for forskning på menneskelige levninger (Skjelettutvalget) (2014). *Forskningsetisk veileder for forskning på menneskelige levninger*.

Konvensjoner

ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater (Genève 1989)
Europarådets konvensjon om vern av den arkeologiske kulturarven (Valletta 1992)
Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter (Strasbourg 1995)
Genève-konvensjonen om behandling av krigsfanger (Genève 1949)

Lover og forskrifter

Lov 9. juni 1979 nr. 50 om kulturminner (kulturminneloven)
Forskrift om faglig ansvarsfordeling mv. etter kulturminneloven
Lov 15. juni 2001 nr. 79 om miljøvern på Svalbard (svalbardmiljøloven)
Lov 7. juni 1996 nr. 32 om gravplasser, kremasjon og gravferd (gravferdsloven)
Forskrift til lov om gravplasser, kremasjon og gravferd (gravferdsforskriften)
Forskrift om krigsgraver
Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven)
Lov 22. juni 1990 nr. 3963 om alminnelig tjenesteinstruks for politiet (politiinstruksen)
Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten (Påtaleinstruksen)
Lov 27. juni 2008 nr. 71 om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven)

De nasjonale forskningsetiske komiteene

Kongens gate 14, 0153 Oslo

Tlf: 23 31 83 00

www.etikkom.no

ISBN: 978-82-7682-089-8

